

Базарбаев Қ.Қ., Мекебаев Т.Қ.,
Құмғанбаев Ж.Ж.

**Жастүріктер және Түркістан
ұлт-азаттық қозғалыстарының
ұқсастықтары мен
ерекшеліктері**

Мақалада Жастүріктер және Түркістан ұлт-азаттық қозғалысындағы ұқсастығы ретінде XIX ғ. соңы XX ғ. бас кезіндегі Батыс державаларының экономикалық, саяси және мәдени басқыншылығына қарсы бұхаралық қозғалыстары, түрікшілдік және мұсылмандық ұлтшылдық идеяларының кең тарауы, отаршылдыққа бағыт алуы, екі қозғалыстың ұқсастықтарының басты белгілерінің бірі жастүріктер қозғалысының Түркістан ұлт-азаттық қозғалысына едәуір дәрежеде ықпал жасағандығы қарастырылған. Ұқсастықтардың болуына қарамастан жастүріктер қозғалысы мен Түркістан ұлт-азаттық қозғалыстарының бірін-бірі қайталамайтын түбірлі ерекшеліктері де болды. Мақалада автор тарихи деректерге сүйене отырып сол ерекшеліктерге талдау жүргізген.

Жастүріктер және Түркістан ұлт-азаттық қозғалысындағы ерекшеліктері ретінде жастүріктер және Түркістан ұлт-азаттық қозғалыстарының тарихи мәдени және экономикалық дамуы деңгейлері мен ол елдерге қатысты қалыптасқан халықаралық жағдайлардың елеулі ықпал еткен факторлары баяндалады.

Түйін сөздер: Орта Азия, Осман империясы, Түркия, Түркістан, жәдитшілер, жастүріктер, ұлт-азаттық қозғалыс.

Bazarbaev K.K., Mekebaev. T.K.,
Kumganbayev Zh.Zh.

**Similarities and features of the
national liberation movement
Young Turks and Turkestan**

The article examines the similarity of the Turkestan national liberation movement and the social movement Young Turks like western powers against the economic, political and cultural occupation, widespread Turkic and Muslim national idea against colonialism as the main similarity between the two movements is considered a strong influence on the movement Young Turks and Turkestan national liberation movement. Despite the similarity of the Young Turks movement and the national liberation movement of Turkestan were a number of features. The author, based on the historical sources analyzes these features. As the features of these national liberation movement author examines the historical and cultural and economic development and the impact of the international situation. And also need to take into account that the national mentality of the peoples of Turkey and Turkestan influenced the formation of the characteristics of movement Young Turks and Turkestan.

Key words: Central Asia, Ottoman Empire, Turkey, Turkestan, zhadidizm, zhasturikter, national liberation movement.

Базарбаев К.К., Мекебаев Т.К.,
Құмғанбаев Ж.Ж.

**Сходство и особенности
национально-освободительных
движений Младотюрков
и Туркестан**

В статье рассматривается схожесть Туркестанского национально-освободительного движения и движения Младотюрков – общественного движения Западных держав против экономического, политического и культурной оккупации, широкое распространение тюркской и мусульманской национальной идеи, направленное против колониализма. Как основная схожесть двух движений рассматривается сильное влияние движения Младотюрков на Туркестанское национально-освободительное движение. Несмотря на схожесть, эти движения имели ряд особенностей. Автор, опираясь на исторические источники, проводит анализ этих особенностей.

В качестве особенностей данных национально-освободительных движений автором рассматриваются культурно-историческое и экономическое развитие и влияние на международную ситуацию, учитывая при этом национальный менталитет народов Турции и Туркестана, который повлиял на формирование особенностей движения Младотюрков и Туркестан.

Ключевые слова: Центральная Азия, Османская империя, Турция, Туркестан, жадидизм, Младотюрки, национально-освободительное движение.

¹Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Қазақстан Республикасы, Түркістан қ.

²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

*E-mail: Zhankum0186@mail.ru

ЖАСТҮРІКТЕР ЖӘНЕ ТҮРКІСТАН ҰЛТ-АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАРЫНЫҢ ҰҚСАСТЫҚТАРЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Тарихи даму барысында көпұлтты және көпдінді болып қалыптасқан Осман империясында ХХ ғ. бас кезінде ұлттық мәселелер шиеленісті сипат алды. Барлық ұлттарды біріктіріп бір ұлт жасау жөніндегі османшылдық идеясы, барлық ұлттарды түрік ұлтының төңірегіне топтастыру жөніндегі түркілік идеясы және түрік ұлтының мүддесін басқа ұлттардан жоғары қойған пантүркизм идеясы Түркиядағы саяси күрестің күн тәртібінен түскен жоқ. Осындай күрделі ұлттық мәселе жәдитшілердің бағдарламаларында Түркістандағы барлық этностарды біріктіру арқылы шешу түрінде көрініс тапты. Бұл идея тым тұрпайылау көрінгенімен, олардың ұлттық санасы этникалық ұғымдармен тығыз байланысты еді. Олар этникалық ұғымдарды «Миллат», «Мұсылмандар», «Түркістандықтар», «Тұрандықтар» деген терминдермен айшықтады. Олардың түсінігінде «Миллат» ұғымы Түркістан, Бұхара және Хиуаны мекендеген түркі тілді және иран тілді халықтарды білдірді. «Мұсылмандар» ұғымы да осыған жақын болды. Ол ұғым Түркістандық түркі тілді және парсы тілді тұрғындар дегенді білдіріп, діни реңк алды. Дегенмен, жәдитшілер «Мұсылмандар бірлестігі» дегенде діни емес, этникалық бірлестіктерді атайды. Бұл жөнінде М. Бехбудидің «Баюни хақиқат» мақаласында «Мұсылман» деген ұғымды «орыс» «еврей» деген этникалық терминдермен қатар қолдануынан көреміз [1]. Сонымен бірге мұсылман ұғымы «христиан» терминімен қатар діни сипатта қолданылған. Осыған байланысты Д. Алимова былай дейді: «Жәдиттердің арқасында мұсылман ұғымы діни мазмұннан этникалық мазмұнға трансформацияланды. Отаршылдыққа қарсы табысты күрес жүргізудің басты шарты ретінде саяси идеялар мен прогресшіл күштердің топтасуы этникалық бірлікке алып келді» [2, с.75]. Жастүріктер қозғалысы мен Түркістан ұлт-азаттық қозғалысы арасында үлкен тарихи сабақтастық және саяси бірізділіктер көп. Бұл мәселенің мазмұны кеңестік тарихнамада мүлдем қарастырылмаған болатын. Түркістан тарихындағы осы желіні алғаш рет жеке тұжырым ретінде ғылыми айналымға ұсынғандардың бірі Д. Алимова былай деп жазады: «Ұлттық қозғалыс тарихында өзінің мақсаты және нақты әрекетінің мазмұны бойынша Түркістан жәдитшілігінен жастүріктер қозғалысындай бір-бірімен соншалықты байланысқан және

ұқсас құбылыс жоқ. Олардың ортақ мүдделерінің негізі, ең алдымен, түрікшілдік болатын. Бұл идея жастүріктер қозғалысы, сол сияқты өздерін «Милли тараккийпарварлар» деп атаған түркістандық прогресшілердің көзқарастарына алтын арқау болды. Қозғалыстардың пайда болу себептері де ұқсас болатын» [2, с. 90]. Бірінші кезекте осы қозғалыстардың пайда болу себептерін салыстыра қарастыруға болады. Осыған байланысты жастүріктер революциясы тарихын алғаш зерттеген З.Х. Габидуллиннің мына тұжырымына назар аударуға болады: «Түрік буржуазиясы мынадай себептермен еркін дамып өсе алмады, біріншіден, өндіргіш күштердің дамуын тежеген феодалдық қатынастардың үстемдігінен, екіншіден, түрік өнеркәсібіне өздерінің арзан өнімдерімен қысым жасаған шетелдік бәсекелестіктен» [3, с. 112]. Орталық Азияда ХІХ ғ. соңында қалыптаса бастаған ұлттық буржуазия бұл аймаққа Ресей капиталының енуімен және Ресейдің экономикалық жүйесіне кірігуімен өздерінің жағдайын едәуір жақсартта алды. Ал, екінші жағынан өлке империяның шикізат базасына айналып, метрополияның өнеркәсібіне қажетті шикізат өндіретін салалардың ғана дамуы ұлттық кәсіпкерлердің мүмкіндігін шектеп, халық тұтынатын жергілікті өнімдерді нарықтан ығыстыра бастады. Түркістан экономикасындағы қалыптасқан мұндай біржақты жағдай Түркияда Англия, Франция, Германия түрінде көпвекторлы бағыт алса, Түркістанда бұл біржақты Ресейлік бағытпен шектелді.

Екінші ұқсастығы ретінде Түркияның және Түркістанның ұлттық интеллигенциясының мемлекеттік басқару жүйесіне наразылығы жөнінде көрініс тапты. Бұл наразылық көңіл-күй қоғамды жаңартудың міндеттері мен бағыттарын және тәсілдерін таңдаған нақты іс-әрекеттерден көрініс тапты. Мысалы, ол әрекет жастүріктер сияқты Түркістан жәдитшілердің де діни реформаны іске асыру арқылы исламды заңдастыруға ұмтылысынан көрінді. Олар сол арқылы жаңа білім беру жүйесін енгізу, өндірістегі жаңа технологияларды насихаттау, ағартушылық қозғалысты Құранның қағидаларына сүйеніп негіздеуге және ақтауға ұмтылды.

Жастүріктер қолға алған барлық шараларын, соның ішінде конституцияны енгізуді де Құранға және ислам тарихына сілтеме жасау арқылы бекітіп отырды. Олардың баспасөзінде басқарудың өмір салтын енгізу мұсылмандық дәстүрлермен дәлелденіп жатты [3, с. 114].

Мұндай позиция Түркиядағы сияқты Түркістанда да исламның өзінің шынайы филосо-

фиялық маңызынан айрылып, кертартпа сипат алуынан туындады. Тіпті Түркияда Кемалистік кезеңнің өзінде ислам діні «идеологиялық цемент» [4, с. 164] ретінде қолданылған.

«Ал Түркістан мен Бұхарада қоғамды модернизациялауды исламдық тұрғыда негіздеу Түркияға қарағанда барынша күшті және ашық көрініс тапты». Оған мысал ретінде Махмудхожа Бехбудий мен Абдрауф Фитраттың «Мухтасари тарихи ислам» деген атпен исламның қысқаша тарихи еңбектерін атауға болады. Екі қозғалыстың ортақ белгілері мен ұқсастықтары олардың тұжырымындағы діни төзімділік мәселесінен туындайды. Бұл қозғалыс басшылары халықтарды діни белгісіне қарай шектеу саяси нәтижеге қол жеткізбейді деп түсінді. Түркістан Ресейдің отары болғандықтан ол Осман империясының керісінше өз аймағына басқа аймақтармен көптеген халықтарды біріктіретін айырмашылығына қарамастан, екі қозғалыста да халықтар арасында діни алауыздыққа жол беру саяси бірліктен алшақтатындығы анық көрініп тұрды. Жастүріктер Абдулхамит билігіне қарсы табысты күрес жүргізу үшін түрік бұқарасының ғана емес, сонымен бірге империя құрамындағы басқа халықтардың қолдауы қажет екендігін жақсы түсінді. Сондықтан да жастүріктер қозғалысының идеологиясында түрік емес халықтардың өкілдерінің қолдауына баса көңіл бөлінді.

Осындай ұқсастықтарды Абдулхамит билігінің, Бұхара әмірі Саид Әлімханның, Түркістан мұхтариятының қуып таратылуынан кейінгі қозғалыс өкілдерінің саяси қуғын-сүргінге ұшырап, өз күресін мұғажырлық жағдайда жалғастыруынан да көреміз. Жастүріктер және Түркістан ұлт-азаттық қозғалыстарының әлеуметтік құрылымы да ұқсас болып шықты. Екі қозғалыстың да әлеуметтік негізі барынша алақұла болды. Бұл жағдай олардың саяси алауыздығына өзек болып, ортақ күрестен алаңдатқан жағдайлар да кездесті. Айталық, «Бірлік және Даму» комитетінен комитетті ұлттық теңдік қағидасын бұзды және мұсылмандарға артықшылық берді деп айыптаған «Еркін ойлаушылар бөлімі» деп аталатын топ бөлініп шықты. Мұндай алауыздық салдары парламент сайлауында көрініс тапты [3, с. 116].

Жәдиттік және жастүріктер қозғалысындағы мұндай ұқсастықтың мынадай себептері болды. Біріншіден, ХІХ ғ. соңы ХХ ғ. бас кезінде Батыс державаларының экономикалық, саяси және мәдени басқыншылығына қарсы бұхаралық қозғалыс ретінде түрікшілдік және мұсылмандық

ұлтшылдық идеяларының кең тарап, отаршылдыққа бағыт алуы [3, с. 94-95].

Екі қозғалыстың ұқсастықтарының басты белгілерінің бірі жастүріктер қозғалысының Түркістан ұлт-азаттық қозғалысына едәуір дәрежеде ықпал жасағандығы. Түркияға ортазиялық зиялылар мен кәсіпкерлердің баруы кең өріс алғаны белгілі. Көптеген жәдитшілер осы елде оқыды. Кейбір мұрағаттық деректерге қарағанда, Түркияда 1913 ж. Бұхараның өзінен 250 студент білім алған [3, с. 95]. Екі қозғалыстың да басты ерекшелігі оның өкілдерінің әлеуметтік негізінен туындайды. Жастүріктер қозғалысының өзегі әскери сослови өкілдері еді. Офицерлер қоғамның алдыңғы қатарлы және мәдени бөлігін құрады және ұлттық буржуазияның мүддесін қорғады. Олардың көпшілігі Германияда білім алды да, сыртқы саясатта германofilдік бағыт ұстады. Ал түркістандық, бұхаралық және хиуалық жәдиттер әскери істен барынша алыс тұрды. Олар негізінен гуманитарлық бағыттағы элитаны құрады. Мұндай біржақтылық олардың іс-әрекеттерінен де көрініс тапты. Жәдитшілердің кемшіліктерінің бір ретінде осы фактор олардың бұқара халықтың кең қолдауына ие бола алмауына негіз қалады. Жастүріктердің «Бірлік және Даму» партиясы бұқара халықтың қолдауы арқасында парламент сайлауында жеңіске жетсе, «Шуро-и Исламия» 1917 ж. тамыз-қыркүйегіндегі Ташкент қалалық думасына сайлауда қолдауға ие болған «Шуро-и Улемадан» аз дауыс жинап қалды [5, с. 49-53].

«Екі қозғалысты да өз дамуындағы ерекшеліктерінің болуына қарамастан дамыған мемлекет құру идеясы біріктірді. Бұл қозғалыстарды исламға құрмет сезімін сақтауға, мәдениеттің дамуына еркіндікті қамтамасыз етуге, аграрлық мәселені шешуге, әлемдік аренаға шығуға, Еуропа және Азия елдерімен экономикалық ынтымақтастық орнатуға ұмтылған жастар қозғалысы деп атауға болады».

Түркістанда жастүріктер идеясының таралуы жөнінде мынадай жолдармен таралды деген тұжырым жасауға болады:

1. Түркияда білім алған, сонда өмір сүріп қоғамдық-саяси өзгерістерді өз көздерімен көрген түркістандық жәдитшілер арқылы таралды. Бұл топтың өкілдері М. Бехбуди, А. Фитрат, Г. Юнусов т.б. болды.

2. Түркиядан түрлі жағдайлармен Орта Азияға келген жастүріктер қозғалысы өкілдерінің қоғамдық-саяси қызметі арқылы таралды. Олардың көрнекті өкілдері – Энвер Паша, Субхи және т.б.

3. Ресейде білім алған, Бүкілресейлік мұсылмандық қозғалысқа тартылған түркістандық қайраткерлердің қызметі арқылы таралды. Бұл топтың өкілдері – Убайдулла Хожаев және т.б.

Жәдитшілердің экономикалық мәселелерге қатысты ұстанымдары да қызықты болып келеді. Айталық, олар жаңа экономикалық мекемелер құру тек қана халықтың әлеуметтік жағдайын жақсартуға бағыталуы керек, ол сонымен бірге тәуелсіздікке қол жеткізудің де негізгі факторларының бірі болуы тиіс деп санады. Жәдитшілер бұл міндеттерді іске асыру жолы ретінде халықты экономикалық дағдарыстан шығаруға көмектесу жолында коммерсанттарды бірігуге шақырды [6, с. 20].

Жәдитшілер өлкедегі ауылшаруашылығындағы дағдарыстың себептерін талдаумен шектеліп келген жоқ, одан шығудың жолдарын іздестіріп кез келген мүмкіндікті пайдаланып жер иеленушілерді өз құқықтарын қорғауға шақырды.

Олар көп жағдайларда пісіп жетілген проблемаларды шешудің нақты әрекеттерін де іске асыра бастады. Айталық, уақытша Үкімет жерді сату және сатып алуға тыйым салған заң шығарғанда Мұстафа Шоқай 1917 ж. 27 шілдеде Петроградқа барып, А. Керенскийге жолығады. Осы кездесудің нәтижесінде Түркістанға қатысты шешімнің күші жойылып, жердің өз иелерінің қолында қалуына және оның қоныстанушылардың қолына өтіп кетпеуіне жағдай жасады [7].

Прогресшілер өлке экономикасын дамытудың өзіндік концепциясын жасаған. Жәдиттік газеттер мен журналдарда ол идеялар жарнамаланды.

Сол идеялардың қатарында Түркістанның жергілікті халықтың саяси, ұлттың және экономикалық мүдделерін қорғауды айтуға болады. Олардың пікірінше, елдің экономикалық тәуелсіздігі саясат, құқық және дін саласындағы бостандықпен тікелей байланыста болды. Сол үшін де прогресшілер бірінші кезекте жерді және оны пайдалануға байланысты, суды бүкілхалықтың игілігіне айналдыру, өнеркәсіпті, ауылшаруашылығын, сауда мен құрылысты басқаруды Түркістандықтардың қолына берді. Өлке үшін қажетті өнімдер өндіруді жолға қою, заводтар мен фабрикалар салу, жаңа жерлерді игеріп, суармалы егістікті, бау-бақшаларды көбейту, арттыру және т.б. іске асыруды ұсынды.

Мұндай көзқарас Түркістан ұлттық элитасының көрнекті өкілі Махмудхожа Бехбудидің Қазан төңкерісінен кейінгі кездегі ұстанған по-

зициясында орын алды. Оның астық дайындауды мемлекеттің құзырындағы азық-түлік комитеттерінің қолына беруге үзілді-кесілді қарсы болуы большевиктердің ұстанымымен түбірінен үйлеспейтін еді. Оның пікірі бойынша рынок еркін болуы тиіс, ал астықты облыстар мен уездерден сыртқа алып кетуге тыйым салынды және астық бағасына монополия болмауы тиіс. Сол сияқты Бехбуди жекеменшіктегі наубайханаларды жабу туралы қаулының күшін жоюды талап етті. Оның көзқарасы бойынша жерді мемлекеттік меншікке беруден бұрын жерден және жер иелерінің жағдайы жөнінде статистикалық талдау жасалынып, диірмен, шеберхана және т.б. мемлекеттің меншігіне алуы тоқтату керек [8]. Жалпы, түркістандық жәдитшілер демократиялық қоғамды дамыту тек еркін нарықтық экономика жағдайында ғана мүмкін болады деп есептеді [9].

Түркияға, Египетке және басқа да араб елдеріне саяхат жасаған М. Бехбуди ол елдерден алған әсерлерін жазып алумен бірге олардың дамуына ықпал жасаған немесе оны тежеген факторларға талдау жасап отырған. Н. Болдауфтың пікірінше, «Махмудхожа Бехбудидің естелік күнделіктерінде география мен сауда бойынша елдердің арасында сауда қатынастары өрбиді және саяхаттаудың байланыстары жолға қойылады деген ниетпен жазады» [10, б.9]. Бехбудидің өзі де жекеменшік иесі болған. «Нашриети Бехбудия» баспаханасының иесі болған Бехауиддин Самарқанд, Бұхара, Қоқан, Наманган, Ташкент, Андижан қалаларында кітап дүкендерін ұстаған [11, б.13]. Ол кітап дүкендерінде өзге шетелдік қалалармен бірге Стамбулда жарық көрген кітаптарды сатылымға ұсынған.

Зерттеу нәтижелері көрсетіп отырғандай жастүріктер қозғалысы мен Түркістан ұлт-азаттық қозғалыстарының қалыптасуы мен дамуында көптеген ұқсастықтардың орын алғанына көз жеткіземіз. Жалпы, ұлт-азаттық қозғалыстардың дамуына негіз болатын ортақ заңдылықтар бұл екі қозғалысқа да тән еді. Бұл екі саяси қозғалыстың ұқсастықтары былайша айқындалады:

1. Осман империясы мен Түркістан өлкесінде қоғамдық саяси дамуды тежеген ортағасырлық қоғамдық институттардың тежеуші күшке айналуы. Атап айтқанда білім беру жүйесінің артта қалуы дәстүрлі қоғамдық саяси қатынастардың ескіруі, бұл жағдай Осман империясында Абдулхамит II деспоттық билігін ұстап тұрған ортағасырлық билік құрылымдары көрініс тапса, Түркістанда патша үкіметінің отарлық билігінің дәстүрлі қоғаммен күні өткен реакциялық ин-

ституттарын жаңалаудың орнына Ресей империясына тән өктемдікпен шовинистік, отарлық құрылымдарды орнықтыруы жөнінде көрініс тапты.

2. Екі қозғалыстың пайда болуы мен қалыптасуының негізі ағартушылық идеяларынан бастау алды. Соның нәтижесінде екі қозғалыста да ағартушылық идеялар өткір сипат алды.

3. Екі қозғалыста да ұлттық идеяларды қалыптастыратын азаттық күресінің дәлелдерін негіздеген саяси қозғалыстардың қабылдаған бағдарламалық құжаттарында идеялық сабақтастықтар орын алды. Идеялық сабақтастықтар саяси ұйымдардың құрылымындағы ұқсастықтар орын алды. Мысалы: «Бірлік және даму» партиясы мен «Шурои Исламия» қозғалыстары, «Ахрар» партиясы мен «Шурои Улеманың» саяси ұстанымдарында елеулі ұқсастықтар орын алды.

Осындай түбірлі ұқсастықтардың болуына қарамастан жастүріктер қозғалысы мен Түркістан ұлт-азаттық қозғалыстарының бірін-бірі қайталамайтын түбірлі ерекшеліктері де болды. Бұл ерекшеліктер Түркияның тәуелсіз мемлекет екендігінен, ал Түркістанның патшалы Ресейдің отары екендігінен туындайды. Осы жағдайға байланысты екі қозғалыстың саяси мақсат міндеттері мен оны іске асырудың тактикасы мен стратегиясынан көрініс тапты. Бұл мәселеге Түркияда Абдулхамит II деспоттық билігі мен бірге шет елдік державалардың отаршылдық әрекеттері ықпалынан құтылуға бағытталса, бұл жағдай Түркістанда ортағасырлық кертартпа қоғамдық құрылымды модернизациялаумен бірге отарлық биліктің қысымынан құтылуы түрінде көрінді. Осыған байланысты жас түріктер осман империясының орнына жаңарған түрік мемлекетін құру идеясын күн тәртібіне батыл қоя алды. Ал жастүріктердің бұл идеясы Түркиядағы қоғамдық-саяси өзгерістер барысында іске асты. Ал отарлық кеңестік биліктің саяси, әскери қысымындағы Түркістан ұлт-азаттық қозғалыстардың басшылары ұлттық мемлекеттік құрылым және тәуелсіздік алу идеяларын аса жасқаншақтықпен көтерді. Оның есесіне түркілік, мұсылмандық бірлік идеялары төңірегінде мәселені батыл көтерді. Нәтижесінде кеңес өкіметі ұлттық мемлекеттік межелеу саясаты арқылы түркілік бірлік идеясын ыдыратып «түрі ұлттық мазмұны социалистік», саяси еркі барынша шектелген мемлекеттер құрды. Нәтижесінде Түркістан халықтарының ұлттық мемлекетке айналып тәуелсіздік алуы XX ғ. соңына дейін шегерілді. Осы жерде екі қозғалыстың ерекше-

ліктеріне ол елдердің тарихи мәдени және экономикалық дамуы деңгейлері мен ол елдерге қатысты қалыптасқан халықаралық жағдайлардың да елеулі ықпал еткендігі белгілі. Сонымен бір-

ге Түркия мен Түркістан халықтарының ұлттық менталитеті де көптеген ерекшеліктердің даралануына ықпалы болғандығы да ескерілуі қажет.

Әдебиеттер

- 1 Бехбуди М. Бағни хақиқат // «Улуғ Түркистон». 1917, 12 июнь.
- 2 Алимова Д.А. История как история, история как наук. – Ташкент: Узбекистан, 2009. – 184 с.
- 3 Габидуллин Х.З. Младотурецкая революция. – М.: Соцэкиз, 1936.
- 4 Гасанова Э.Ю. Об идеологии национально-освободительного движения в Турции и роли Кемалья Ататюрка в ее развитии / Турция: история и современность: сб. статей. – М.: Наука, 1988.
- 5 Абдуллаев Р.М. Из истории национального движения в Туркестане после февраля 1917 г. // ОНУ. – 1993. – № 4.
- 6 Турсунов Р.Н. Воззрения национальных прогрессистов на социально-экономические процессы в Туркестане в начале XX века: авт. реф. на соискания ученой степени канд. ист. наук. – Ташкент, 2008. – С.29.
- 7 Рахимий Ж. Туркестоннинг ер ва суви. // Кенгаш. – 1917, 8 сентябрь.
- 8 Бехбуди М. Ғалла, аскерлик ер ватаминоти хароий» – 1918. 2 август.
- 9 Алимова Д.А. Читая джадидов // Правда Востока. – 1996, 22 февраль.
- 10 Балдауф Н. Махмудхожа Бехбудий Фалостында // Узбекистон адабети ва санъати. – 1993, 21 май.
- 11 Алимова Д. А., Ратизва Д.А. Махмудхожа Бехбудий ва унинг тарихий тафакидри. – Ташкент: Академия, 1999.

References

- 1 Behbudi M. Baeni khahihat // «Ulug Turkestan». 1917, 12 June.
- 2 Alimova D.A. Istoria kak istoria, istoria kak nauka. –Tashkent: «Uzbekistan». 2009. -184 s.
- 3 Gabidullin H.Z. Mladotureckaya revoliucia. – Moskava, Socekiz, 1936.
- 4 Gasanova E.U. Ob ideologiy nacionalno-psvoboditelno dvizhenia v Turcii i roli Kemalya Ataturka v ee razvitiy / Turcia: istoria i sovremennost. Sb. statei. –Moskva: Nauka, 1988.
- 5 Abdullaev R.M. Iz istoriy nacionalnogo dvizhenia v Turkestane posle fevralya 1917 g. //ONU. 1993. № 4.
- 6 Tursunov R.N. Vozzrenia nacionalnyh progressistov na socialno-ekonomicheskie procesiy v Turkestane v nachale XX veka. Avt. Ref. Na soiskanya uchenoi stepeni kand.ist.nauk. Tashkent, 2008.-s.29.
- 7 Rahimiy Zh.. Turkestoning er va suvi. // Kengash. 1917, 8 sentyabr.
- 8 Behbudi M. Galla, askerlik er vatamionoty haraoi» 1918. 2 avgust.
- 9 Alimova D.A.. Chitaya djadidov.// Pravda Vostoka. 1996, 22 fevral.
- 10 Baldauv N. Mahmudkhozha Behbudi Falostynda // Uzbekiston adabeti va sanati. 1993, 21 may.
- 11 Alimova D.A., Ratizva D.A.. Mahmudkhozha Behbudi va uning terihi tafakdiri. -Tashkent: Academia, 1999.